

DOUĂ GEME ANTICE DIN SCYTHIA MINOR

Cu ocazia campaniei arheologice din vara 1942, am dat în Mangalia de două obiecte mici de artă din piatră seminobilă.

Aceste obiecte merită toată atențiunea noastră.

După cât îmi pot da seama, este prima dată că se dau publicității două gemmae descoperite în pământul bogat în resturi antice al Mangaliei (vechiul oraș Callatis).

Astfel de obiecte mici gravate, dispar de obicei în Mangalia, îndată după descoperirea lor incidentală. Nu încap nicio îndoială că în cursul anilor din urmă au ieșit la iveală, prin săpături ocazionale, multe pietre gravate, dar ele au ajuns în mâinile unor colecționari și apoi, pe calea comerțului clandestin, în străinătate.

Aceste două gemmae, despre care va fi vorba în rândurile de jos, le-am primit, pentru publicare, una dela d-l Iancu Ionașcu, din Mangalia, cealaltă dela d-l Ion Țânțu din comuna Peceneaga (jud. Constanța), amândoi membri corespondenți ai Societății numismatice din București, amândoi, amatori pasionați ai studiilor și obiectelor antice.

Țin să le mulțumesc și cu această ocazie pentru bunăvoința și pentru promptitudinea cu care m'au servit întotdeauna la studiile și lucrările mele din Mangalia.

Reproducerea de 5,2 ori mărime naturală, a acestor două pietre gravate (fig. 1 și 2), o datorez d-lui dr. Mircea Herovanu, București, str. Poenaru Bordea nr. 16, care singur a reușit să ne dea, cu un aparat Leyka și cu dispozitivul de mărire, copiile de jos.

Regretăm că nu mai putem publica aci și desenele făcute după original de maestrul nostru pictor Arry Murnu, bulev. Mareșal Averescu nr. 40, București. Aceste desene, pentru care țin să mulțumesc d-lui A. Murnu și cu această ocazie, s'au pierdut odată cu întreaga bibliotecă a Seminarului de Istorie Antică din clădirea Universității din

București, Str. Edgar Quinet, 7 de pe urma bombardamentului și incendiului din 15 Aprilie 1944.

Piatra gravată, proprietatea d-lui Iancu Ionașcu din Mangalia, este o piatră seminobilă, cunoscută sub numele de agată, care, după cum mă informează profesorul de mineralogie dela Facultatea de Științe din București, d-l Ionescu-Bujor, are gradul 7 de duritate.

Această gemă de culoare roșu-deschis, și de 0,315 gr. greutate, are forma ovală, aproape rotundă. Înălțimea acestei pietre este de 0,4 cm. Diametrul fețelor de sus și jos este de aproximativ 0,7 cm, sau dacă vroim să fim preciși: cele două dimensiuni ale feței ovale de sus sunt de 0,8 cm și 0,7 cm, cele ale feței de jos, de 0,7 cm și 0,6 cm.

Fața de jos este într'un loc aschiată, în formă de unghiu ascuțit, dela centru spre margine. Dară reprezentarea feței de sus nu a suferit nimic prin această așchiere.

Gema aceasta a fost descoperită, în 1940, de tânărul Petrică Simionescu din Mangalia, într'unul din numeroșii tumuli din Mangalia și dela acest P. Simionescu a ajuns în proprietatea lui Iancu Ionașcu din Mangalia.

Gema de agată, roșu deschis, ne arată două ființe umane în picioare și în nuditate completă, cea din stânga puțin mai mare decât cea dela dreapta.

Pe cap poartă aceste ființe o coafură în formă de beretă cu marginea îngroșată în jurul capului.

Capul ne apare în profil pronunțat, fără ca să putem discrimina trăsăturile feței, amândouă, mai ales cea din stânga, se par a fi fără barbă.

Corpul lor este de factură rudimentară, mai mult cel al figurii din stânga. Scheletul uman și musculatura sunt mai mult decât dure. Pieptul are formă plată, dreptunghiulară. Brațele și picioarele ni se prezintă ca membrele împăiate ale unei păpuși, mai ales la punctele de legătură între trunchiu și coapsă.

În regiunea aceea nu se găsește niciun rest care ne-ar trăda sexul. Cunoștințele de anatomie a corpului uman nu se prea evidențiază. Genunchii nici că se remarcă.

La figura din stânga se trădează încercarea, puțin reușită, a artistului-gravor, de a da piciorului drept rolul de « Standbein, iar celui stâng cel de « Spielbein ».

Brațul stâng al figurai din stânga și cel drept al celei din dreapta, sunt indicate până aproape de înălțimea umerilor și ni se prezintă ca o singură linie, care s'ar părea că este traversată de alte două linii ridicate de jos, dela nivelul picioarelor până

să se evidențieze forma unui scut, a unei tolbe cu arc și săgeți sau a unei spade cu teacă.

Dară am putea să ne gândim aci și la o eșarpă-haină prinsă în jurul antebrațului și lăsată, în parte, în jos.

În ce privește inciziile paralele, care se găsesc la mică distanță una de cealaltă, la dreapta, respectiv la stânga fiecărei din aceste două figuri, ele ar putea să fie capetele de sus ale unui baston-sceptru pe care-l poartă persoanele reprezentate aci.

Gravorul trădează, prin felul cum a știut să prezinte grupul acestor două persoane, ca o unitate, puține cunoștințe în ale perspectivei.

Fig. 1.

puțin peste mărimea celor două figuri, după tot aspectul, bărbătești.

Aceste două linii am fi dispuși să le interpretăm ca lănci care se subțiază la capătul lor de sus și pe care le-ar ține fiecare din cei doi bărbați cu mâna sa ridicată. Este adevărat că lăncile nu sunt drepte. Lancea din stânga se pare la mijloc întreruptă, iar cea din dreapta la mijloc încovoiată. Aceste scăderi le-am putea lesne pune în contul neîndemânatului artist, dacă nu se va găsi altă interpretare mai plauzibilă. Imi dau bine seama că s'ar putea explica și altfel pozițiunea mâinilor și atunci ar cade ipoteza lăncilor. S'ar ivi însă alte dificultăți dacă am încerca de ex. să ne gândim la o pozițiune rituală a mâinilor sau la ceva similar.

Cu celelalte două mâini, lăsate în jos, cele două personaje țin sau numai ating câte un obiect, a cărui formă este greu să o precizăm. Am aștepta

Ca tehnică și compoziție, lucrarea aceasta este extraordinar de simplistă, iar artistul neîndemânat și fără experiență.

Dacă interpretările atributelor acestor două personaje vor rămâne poate ipotetice, totuși postura acestor două ființe, cu înfățișare umană, ne face să ne gândim la doi bărbați care se găsesc înarmați, față în față, gata de luptă, gata de ajutor.

În perechea aceasta de bărbați-luptători suntem înclinați să recunoaștem pe acei « domni » gemeni a căror cea mai veche idee sau reprezentare, de tot generală și fără o raportare precisă la alte idei sau reprezentări, o găsim în numele «*Avazez*» sau «*Avaze*», în Atena și «*Avazoi*»¹. Acești anakes al căror nume este și sub raportul lingvistic identic cu «*avaztes*», sunt

¹ Jessen, *Pauly-Wissowa*, R. E., I, 2033 s. v. «*avazez*»; Cettl la W. H. Roscher, *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, I, 334, 2), s. v. «*Avazez*».

zeități bărbătești, ocrotitoare la început și cu multă bunăvoință pentru lumea în necazuri și suferințe de tot felul. Fără a avea un nume special, ei au fost confundați, în cursul vremii, cu alte divinități, cum sunt Cabirii, Cureții, Soteris, *Θεοὶ μεγάλοι* și Dioscuroi¹. Din cauza ființei lor prea generale și prea puțin precise, acești anakes au putut să aibă o dezvoltare de tot variată și au putut, în vremurile de apoi, să ajungă și în fâgașul cultului Dioscurilor atât de răspândit în regiunile Mării Negre, unde

Este regretabil că dela Dioscuri nu avem decât foarte rare reprezentări arhaice¹. Acestea sunt prea insuficiente pentru a lămuri mai de aproape fazele sincretismului religios al « Domnilor gemeni » și al Dioscurilor.

Această gemă, care este un monument de cult de acest fel, rar, se referă, fără îndoială, la un rest de străveche credință din părțile țărmului apusean al lui Pontos Euxeinis și merită toată atențiunea celor mai chemați să-și spună părerea.

Fig. 2.

la Dunăre în La Tène s'a încheat, după V. Pârvan, *Getica*, p. 520, 522 și 640, cel puțin din secolul III-a Chr. încoace, și plastic, conceptul zeului cavalier (dublat apoi în acela al « zeilor gemeni » irano-thraco-eleni, Acvinii-Dioscuri).

« Domnii-Anakes » ni se arată pe gema noastră în nuditate completă, cum de altfel îi vedem și pe Dioscuri — este adevărat că reprezentări arhaice ale Dioscurilor sunt rare — în artă, pe monete și terracotte din Tarent². Pe vasele atice îi vedem pe Dioscuri, mai târziu, cu o haină de *χιτών* sau *χιτών*, iar pe cap un petasos (nu un pilos).

Nu ar fi fără interes de a ne gândi, în ce privește lucrul și execuția acestei geme, la compararea ei, cu reprezentări de pe sigile orientale vechi, egiptene și cretane-miceniene² sau cu imitații barbare³.

* * *

Cealaltă gemă, proprietatea d-lui Ion Țânțu din Peceneaga, este o agată, de culoare azuriu deschis, de formă ovală. Fața de sus are dimensiunile de 1,3 cm × 1,05 cm, cea de jos de 0,9 × 0,6 cm. Înălțimea gemei este de 0,4 cm. Latura de 0,5 cm lățime, care face legătură între fața de sus și cea de jos, este înclinată.

¹ Vezi E. Bethe, *Pauly-Wissowa*, RE, V, 1087, s. v. Dioscuren; M. Albert, s. v. *Dioscuroi* la Daremberg-Saglio, Dictionnaire II, 249 și urm. Cf. și Ferd. Chapouthier, *Les Dioscures au service d'une déesse*, 1936.

² Vezi Bethe, R. E., V, 1122.

¹ Vezi articolul lui A. Furtwängler despre Dioscuri în *arta veche la Roscher*, Ausf. Lex., I, 1173 și urm.

² Cf. Dr. Otto Weber, *Altorientalische Siegelbilder*. Leipzig, 1920. T. I, Text. T. II Reproduceri.

³ Cf. D. Tudor, *Imitații barbare după monete imperiale târzii*, Rev. ist. ron. XV, III, p. 3 și 4, fig. B (din p. 2).

Gema aceasta a fost cumpărată, după cum mă informează d-l Ion Țânțu, dela un ceasornicar din Constanța, care ar fi primit-o dela un cunoscut din Mangalia.

Pe gema aceasta îl vedem pe Zeus cu barbă, cu coroana de frunze, probabil de laur sau de stejar, pe cap. El șade pe un tron cu spetează, privind la dreapta.

Cu mâna lui stângă ridicată până aproape de înălțimea umerilor, prinde, destul de sus, un sceptru care este de altfel neted și se subțiază în partea lui de jos. Zeus se reazimă pe sceptru în felul lui Zeus Aetophoros de pe tetradrahma lui Alexandru cel Mare din Macedonia. Vezi Kurt Lange, *Götter Griechenlands*, Meisterwerke antiker Münzkunst, 1941, Berlin, pl. 19 și p. 119, nr. 19.

Reprezentarea chipului lui Zeus pe tron de pe gema noastră, poate fi calificată de foarte reușită. Autorul acestui chip se dovedește stăpân pe meseria sa de gravor, dacă ne gândim că agata nu este un material care se lasă ușor lucrat. Cu toată duritatea materialului, artistul a scos, cum nu se poate mai bine, la iveală figura lui Zeus. El a știut nu numai să o contureze cu mâna sigură, ci să insiste și asupra unor amănunte care-l interesau.

Artistul a nimerit bine felul de a reprezenta chipul lui Zeus pe tron și a putut să o facă după atâtea modele, care erau în circulație în Grecia și în părțile Mării Negre.

Pozițiunea în care artistul încearcă să-l prindă pe Zeus, nu este una din cele mai ușor de executat. El i-a dat o mișcare de mai mult de 90° la dreapta, pentru a-l apropia cu mâna lui dreaptă și cu patera de vulturul care se găsește lângă picioarele lui.

Artistul cunoaște bine anatomia corpului uman. El îl face așa cum ni-l arată natura. Aceasta ne-o dovedește mai ales partea superioară a corpului, a cărui musculatură este bine și corect evidențiată.

Artistul a avut succes și cu efectul plastic moale al tehnicei sale de gravor. Zeus poartă o haină care-i acoperă partea dela șolduri în jos până la glesne.

Cu stânga întinsă înainte, Zeus ține o pateră deasupra unui vultur care se găsește jos înaintea lui.

Cu mâna stângă ridicată în sus în unghiul ascuțit, Zeus prinde destul de sus sceptrul, care la capătul său de sus se termină cu un decor, probabil vegetal (floare de trandafir, crin sau lotos), care, în stilizarea lui, se aseamănă cu forma crucii¹.

¹ Vezi A. Hug., s. v. *sceptrum* la Pauly-Wissowa-Kroll-Witte, R.E., ser. II-a, a XI-lea semivol. 1921, sp. 368 și urm., precum și Sorlin Dorigny s. v. *sceptrum* la Daremberg-Saglio, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, IV, pp. 1115 și 1116, fig. 6170 și 6171.

Tronul pe care șade Zeus, este un scaun cu spetează, fără reazim pentru brațe. Picioarele tronului profilate, nu sunt legate între ele prin traverse, cum le găsim de altfel¹.

În ce privește reprezentarea vulturului, ni se pare, în detaliu, destul de îngrijită: artistul a reușit să evidențieze bine chiar mușchii lui și să desemneze penele aripilor tot atât de precis ca și cele de pe picioare.

La corpul vulturului, în partea lui de jos, se remarcă un defect prin așchiere. Dar în ce privește ansamblul reprezentării vulturului se constată o aberație: vulturul se aseamănă mai mult unui cocoș din cauza formei capului și a proporțiilor între cap și gât. Gâtul vulturului este prea lung, chiar dacă am vroi să ne-o explicăm lungimea lui disproporționată prin mișcarea pe care artistul îl lasă să facă, îndreptându-l spre Zeus, care-i întinde mâna cu patera. Este o insuficiență a artistului care se explică prin dificultatea problemei de a reda mișcarea vulturului.

Comparând capul acestui vultur cu cel al lui Zeus Aetophoros, la Kurt Lange, l. c., vom înțelege mai bine defectele vulturului nostru.

Artistul a vrut să ne arate și linia pământului, reușind să ne-o indice în mod cât se poate de sumar.

De reprezentarea lui Zeus de pe piatra noastră gravată, mi se pare a se apropia mai mult o gemă romană, pe care o găsim reprodusă la Georg Lippold, *Gemmen und Kameen des Altertums und der Neuzeit*, Julius Hoffmann Verlag, Stuttgart. T. II, nr. 8. Acolo îl vedem pe Zeus șezând pe un tron similar, cu sceptru și cu patera, iar jos vulturul. Zeus se găsește și acolo, îndreptat în aceeași direcție ca la gema noastră.

Altă gemă, reprodusă la Lippold, l. c., nr. 6 și semnalată ca romană, ni-l prezintă pe Zeus, la fel, șezând pe tron cu patera într-o mână și cu cealaltă rezemându-se pe sceptru. Numai că aci ni se prezintă partea superioară a lui Zeus mai mult drept înainte, iar nu într-o mișcare la stânga ca la gema noastră.

În Romula a fost găsită o piatră gravată de culoare roșie, care reprezintă pe Joe tronând cu sceptrul în stânga. În dreapta Zeus, lângă care se găsește la picioare o acvilă, nu ține o pateră, ci fulgerul. Vezi D. Tudor, *Monumente inedite din Romula*. Partea I-a (Extras din «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice»), 1938, p. 15, nr. 61, fig. 21 e, unde sunt arătate la nota 3 din subsol și scene similare. Pentru Joe pe intagii vezi *Die Sammlungen des k. k. Münz- u. Antiken-Cabinetes*, beschrieben v.

¹ A. Hug, la Pauly-Wissowa Kroll-Mittelhaus RE, zweite Reihe, elfter Halbband, sp. 613 și urm., sub voce *θρόνος*; Victor Chapot, s. v. *thronus* la Daremberg-Saglio, l. c., V, 278 și urm.

Dr. Eduard Freih. von Sacken u. Dr. Friedrich Kenner, Wien, 1866, Wilh. Braumüller, p. 434, nr. 255—273.

Obiceiul de a întrebuița pietre nobile și pietre seminobile, cum este agata, împodobite cu fel de fel de reprezentări, s'a întetit mai mult în epoca care urmează după moartea lui Alexandru cel Mare din Macedonia, decât în secolul al V-lea și IV-lea în. Hr. Dar mai răspândit era acest obicei în vremea dominațiunii romane. Vezi O. Rossbach, s. v. *Gemmen* la Pauly-Wissowa, RE, VII, sp. 1052 și urm. și 1073¹.

¹ Regretăm de a nu avea aci opera fundamentală a lui A. Furtwängler, *Antike Gemmen*, I—III, Leipzig și Berlin, 1900.

Gema aceasta, cu care se îmbogățește literatura noastră a antichității clasice și care dovedește tendința și reușita artistului, de a reda trupul omenesc și în general natura, cât se poate de sensitiv, are imaginea lui Zeus pe tron, adânc tăiată-gravată în materialul vârtos al agatei, pentru ca această gemă să poată fi reprodusă mai bine în alt material moale și ca să-și poată îndeplini astfel scopul.

Amândouă aceste geme gravate, descrise mai sus, aveau să fie întrebuițate ca sigile în formă de « Ringsteinsiegel ».

Prof. TEOFIL SAUCIUC-SĂVEANU

R É S U M É

DEUX GEMMES ANTIQUES PROVENANT DE LA SCYTHIE MINEURE

Deux gemmes découvertes à Mangalia, durant la campagne archéologique de 1942, l'une propriété de Mr. Iancu Ionașcu de Mangalia, l'autre de Mr. Ion Țânțu de Peceneaga, nous présentent deux sujets intéressants tirés de la religion païenne.

La gemme de Mr. Ionașcu, d'agate rouge représente deux hommes armés de lances, dans lesquels nous reconnaissons les princes « jumeaux » dénommés Anakes.

Cette gemme est un objet religieux qui se rapporte, sans aucun doute, à un reste de croyance

très ancienne sur les bords occidentaux du Pont Euxin.

L'autre gemme d'agate couleur azur clair, représente Zeus sur le trône avec un sceptre dans une main, dans l'autre une patère et à ses pieds un vautour.

L'image de Zeus se rapproche de beaucoup de la forme du Zeus d'une gemme romaine qui est reproduite par G. Lippold (*Gemmen und Kameen des Altertums und der Neuzeit*), T. II, nr. 8.

Cette même gemme devait servir de sceau en forme de « Ringsteinsiegel ».